

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

MONADOLÓGIA

VÁLOGATOTT FILOZÓFIAI ÍRÁSAI

FORDÍTOTTA

ENDREFFY ZOLTÁN

1. A *monasz*, amelyről itt beszélni fogunk, nem más, mint egyszerű szubsztancia, amely az összetettek alkotórésze; az *egyszerű* pedig az, amelynek nincsenek részei.

2. Kell hogy legyenek egyszerű szubsztanciák, mivel vannak összetettek; az összetett ugyanis nem más, mint az egyszerűek halmaza vagy *aggregátuma*.

3. Ahol nincsenek részek, ott nincs sem kiterjedés, sem alak, sem lehetséges oszthatóság. Tehát ezek a monaszok a természet igazi atomjai, egyszóval a dolgok elemei.

4. A monaszok felbomlásától sem kell tartanunk, és nem képzelhető el az sem, hogy egyszerű szubsztancia természetes úton elpusztuljon.

5. Ugyanezen oknál fogva az sem lehetséges, hogy egyszerű szubsztancia természetes úton keletkezzék, mivel nem alkotható meg összetétel által.

6. Azt mondhatjuk tehát, hogy a monaszok csak egy csapásra kezdődhetnek és végződhetnek, vagyis csak teremtés által keletkezhetnek, és csak megsemmisítés által pusztulhatnak el; míg az összetett dolog részeként jön létre vagy pusztul el.

7. Azt sem tudjuk semmiképpen sem kifejtetni, hogy egy monasz belsejében hogyan tudna változást vagy módosulást előidézni egy másik teremtmény, mivel a monaszba semmit sem lehet átültetni, és olyan belső mozgást sem lehet benne elképzelni, amelyet kívülről lehetne kiváltani, irányítani, növelni vagy csökkenteni, amint ez lehetséges az összetett dolgokban, ame-

EURÓPA KÖNYVKIADÓ

BUDAPEST 1986

lyekben változás megy végbe a részek között. A monaszoknak nincsenek ablakaik, amelyeken át valami beléphetne vagy távozhatna. Az akcidenziák nem válhatnak el és nem jöhetnek ki a szubsztanciákból, ahogyan egykor a skolasztikusok érzékelhető speciei tették. Tehát a monaszba kívülről nem kerülhet be sem szubsztancia, sem akcidenzia.

8. De a monaszoknak kell hogy legyenek minőségeik, mert különben még csak létezők sem volnának. És ha az egyszerű szubsztanciák nem különböznének egymástól minőségeik következtében, akkor semmiféle változást nem észlelhetnénk a dolgokban, mert csak az egyszerű alkotóelemekből származhat, ami az összetettben benne van. A monaszok azonban, ha nem volnának minőségeik, megkülönböztethetetlenek lennének egymástól (a mennyiséget tekintve ugyanis nem különböznek), következésképpen, mivel feltesszük, hogy nincs üres tér, a mozgás során minden egyes hely csak azzal ekvivalens dolgot fogadhat be, ami korábban volt benne, és így a dolgok egyik állapota nem volna megkülönböztethető a másiktól.

9. Sőt minden egyes monasznak különbözőnek kell lennie az összes többitől. Mert a természetben nincs két olyan létező, amely tökéletesen egyforma volna, és amelyben ne lehetne belső különbséget találni, vagy olyat, amely belső meghatározáson alapul.

10. Elfogadottnak veszem azt is, hogy minden teremtett létező, tehát a teremtett monasz is, változásnak van alávetve, és hogy ez a változás szakadatlanul folytatódik mindegyikben.

11. A mondottakból következik, hogy a monaszok természetes változásai *belső elvből* fakadnak, mivel külső ok semmiféle hatást nem fejthet ki a monasz belsejében.

12. A változás elvén kívül a változónak kell hogy legyen olyan mozzanata, amely az egyszerű szubsztanciáknak úgyszólván sajátosságát és sokféleséget ad.

13. Ennek a mozzanatnak magában kell foglalnia valamiféle sokaságot az egységben vagy az egyszerűben. Minthogy minden természetes változás fokozatonként történik, ezért van, ami változik, és van, ami nem; következésképpen az egyszerű szubsztanciában, bár nincsenek részei, nagyon sok behatásnak és vonatkozásnak kell lennie.

14. Az átmeneti állapot, amely az egységben vagy egyszerű szubsztanciában sokaságot tartalmaz és jelenít meg, nem egyéb, mint a *perceptio*, amelyet jól meg kell különböztetni az *apperceptió*tól vagy a tudattól, miként a későbbiekből ki fog derülni. És itt tévedtek nagyot a karteziánusok: ők ugyanis nem vették figyelembe azokat a perceptiókat, amelyeknek nem vagyunk tudatában. Ez hitette el velük azt is, hogy csak a szellemek monaszok, hogy az állatoknak nincs lelkük, s hogy más entelekheik nincsenek; és a tanulatlanok módjára ezért tévesztették össze a hosszas kábultságot a szó szoros értelmében vett halállal. Ez azután önáluk ahhoz a skolasztikus előítélthez vezetett, hogy vannak teljesen elkülönült, testetlen lelkek, bizonyos elferdült elméket pedig megerősített abban a véleményükben, hogy a lelkek halandók.

15. *Törekvésnek* (*appeticio*) nevezhetjük ama belső elv tevékenységét, amely a változást idézi elő, vagy az egyik perceptióról a másikra való áttérést; igaz ugyan, hogy a törekvés nem jut el mindig egészen a teljes perceptióhoz, amelyre irányul, de valamit mindig elér, és új perceptiókhoz jut.

16. Mi magunk is tapasztaljuk a sokaságot az egyszerű szubsztanciában, amikor észrevesszük, hogy a legcsekélyebb gondolat is, amelynek tudatában vagyunk, sokféleséget foglal egybe a tárgyban. Aki tehát elismeri, hogy a lélek egyszerű szubsztancia, annak el kell ismernie ezt a sokaságot a monaszban is, és Bayle úrnak nem kellett volna ebben semmi nehézséget találnia, amint szótárában, a Rorarius-szócikkben tette.

17. Egyébként el kell ismerni, hogy a *percepció* és mindaz, ami tőle függ, *mechanikai okokkal*, vagyis alakokkal és mozgásokkal *meg nem magyarázható*. Képzeljünk el egy gépet, melynek szerkezete lehetővé teszi, hogy gondolkodjék, érezzen és percepciói legyenek, és képzeletben növeljük meg akkorára – arányait változtatlanul hagyva –, hogy beléphessünk a gépbe, mint egy malomba. Ha mindezt feltesszük és belülről megtekintjük a gépet, csak egymást hajtó alkatrészeket fogunk látni, de semmi olyat nem találunk benne, amivel a percepciót megmagyarázhatnánk. Ezt az egyszerű szubsztanciában kell keresnünk és nem az összetettben, a gépben. Az egyszerű szubsztanciában nem találhatunk mást, csak percepciókat és azok változásait. És csakis ezekből állhatnak az egyszerű szubsztanciák *belső tevékenységei* is.

18. Az összes egyszerű szubsztanciát vagy teremtett monaszt *entelekheiáknak* is nevezhetnénk, mert van bennük bizonyos tökéletesség (*ἔχουσι τὸ ἐντελές*), és valamiképpen elégségesek önmaguknak (*αὐτάρκεια*), aminek következtében ők a forrásai belső tevékenységeiknek, és ők maguk, hogy úgy mondjuk, tetlen automaták.

19. Ha léleknek akarjuk nevezni mindazt, aminek az imént kifejtett általános értelemben *percepciói* és *törekvései* vannak, akkor léleknek nevezhetjük az összes egyszerű szubsztanciát vagy teremtett monaszt; minthogy azonban az érzés valamivel több az egyszerű percepciónál, egyetértek azzal, hogy az egyszerű szubsztanciák számára elégséges a „monasz” és az „entelekheia” elnevezés, lelkeknek pedig csak azokat az egyszerű szubsztanciákat nevezzük, melyeknek a percepciói határozottabbak, és valamilyen emlékezet társul hozzájuk.

20. Saját magunkban is megfigyelhetünk ugyanis olyan állapotot, amelyben semmire sem emlékszünk, és nincsenek semmiféle határozott percepcióink, például olyankor, amikor elájulunk vagy mély, álmokép nélküli álomba merülünk. Ebben az álla-

potban a lélek nem különbözik észrevehetően az egyszerű monasztól, de mégis több nála, mivel ez az állapot nem tartós, és a lélek kiemelkedik belőle.

21. De nem következik ebből, hogy az egyszerű szubsztanciának ilyenkor egyáltalán nincsenek percepciói. Ez nem is lehetséges, az említett okoknál fogva. Az egyszerű szubsztancia ugyanis nem pusztulhat el, és nem is létezhet valamilyen tulajdonság nélkül, amely nem más, mint a percepciója: ha viszont nagyon sok apró percepciónk van, amelyekben nincs semmi észrevehető, akkor az ember elszédül, úgy, mint amikor megállás nélkül, ugyanabban az irányban sokáig körben forgunk; amikor is szédülés fog el bennünket, és el is ájulhatunk, ami lehetetlenné teszi, hogy bármit is megkülönböztessünk. A halál hozhatja egy időre ilyen állapotba az állatokat.

22. Továbbá az egyszerű szubsztancia mindegyik jelen állapota természetesen az előző állapotának következménye, ugyanúgy, ahogy a jelen méhében hordozza a jövőt.

23. Minthogy a kábultságból felocsúdva *tudatára ébredünk* percepcióinknak, ezért közvetlenül az ébredés előtt is kellett hogy legyenek percepcióink, habár nem voltunk tudatukban. Percepció ugyanis természetes módon csak egy másik percepciótól származhat, mint ahogy természetes úton mozgás is csak mozgásból származhat.

24. Látható ebből, hogy ha percepcióinkban nem volna semmi határozott, és hogy úgy mondjam, kiemelkedő és ingerlő, akkor mindig a kábultság állapotában lennénk. Ez pedig a pusztaság monasztok állapota.

25. Hogy a természet kiemelkedő percepciókat adott az állatoknak, láthatjuk a gondosságból, mellyel olyan szervekkel látta el őket, amelyek több fénysugarat és hanghullámot gyűjtenek össze, hogy egyesítésükkel felerősítsék hatásukat. Hasonlóan áll a dolog a szaglással, ízleléssel, tapintással és talán még sok

más érzékükkel is, amelyeket nem ismerünk. Azonnal megmagyarázom, hogy hogyan jeleníti meg az, ami a lélekben történik, azt, ami a szervekben megy végbe.

26. Az emlékezet egyfajta *következtető tevékenységre* teszi képessé a lelket, ami hasonlít az észre, de attól mégis meg kell különböztetni. Ezért láthatjuk az állatoknál, hogy amikor percepció támad bennük valamiről, ami feltűnik nekik, és amiről korábban már volt hasonló percepciójuk, akkor emlékezetük megjelenítő tevékenysége folytán felkészülnek arra, ami ezzel össze volt kapcsolva az előző percepcióban, és olyasféle érzéseik támadnak, mint amilyenek akkor voltak bennük. Például: ha botot mutatunk a kutyáknak, visszaemlékeznek a fájdalomra, amelyet okozott nekik, s vonítanak vagy elszaladnak.

27. Az elképzelés erőssége, ami megdöbbeníti és felizgatja őket, az előző percepciók erősségének, vagyis nagy számának a következménye. Mert sokszor egyetlen erős benyomás egyszerre ugyanazt a hatást váltja ki, mint a hosszas *megszokás* vagy a közepes, de ismétlődő percepciók sokasága.

28. Az emberek, ha percepcióik egymásra következése csupán az emlékezet elve szerint történik, ugyanúgy cselekszenek, mint az állatok, és ennyiben a tapasztalatra támaszkodó, empirikus orvosokra hasonlítanak, akiknek csak gyakorlati tudásuk van, de híján vannak minden elméletnek. Cselekedeteink háromnegyed részében mi is csak empirikusok vagyunk: amikor például arra számítunk, hogy holnap is lesz nap, akkor empirikusok módjára cselekszünk, mert arra támaszkodunk, hogy eddig mindig így volt. Csakis a csillagász következtet a napfelkeltére az okából.

29. A szükségszerű és örök igazságok ismerete azonban megkülönböztet bennünket a közönséges állatoktól, továbbá megajándékoz bennünket az *ésszel* és a tudományokkal, egyúttal

főlemel önmagunk és Isten ismeretéhez. És ezt nevezzük magunkban eszes léleknek vagy *szellemnek*.

30. A szükségszerű igazságok megismerése és a velük járó elvonatkoztatások által emelkedünk fel a *reflexiós aktusokhoz* is, és ezek segítségével gondoljuk el azt, amit *énnek* neveznek, és látjuk be, hogy ez vagy amaz *bennünk* van: és így, önmagunkra gondolva gondoljuk el a létet, a szubsztanciát, az egyszerűt és az összetettet, az anyagtalant és magát Istent, belátván, hogy ami bennünk korlátozott, az őbenne korlátlan. Gondolkodásunk fő tárgyait ezek a reflexiós tevékenységek szolgáltatják.

31. Gondolkodásunk két nagy fontosságú *elven* alapul. Az egyik az *ellentmondás elve*, amely szerint hamisnak mondjuk azt, ami ellentmondást foglal magában, és *igaznak*, ami ellentétes a hamissal, vagyis ellentmond annak.

32. A másik az *elégséges alap elve*, melynek értelmében úgy gondoljuk, hogy egy tény nem lehet valóságos vagy létező, és egy kijelentés nem lehet igaz, ha nincs elégséges alapja annak, hogy miért van így és nem másképp, noha ezeket az alapokat legtöbbször nem ismerjük.

33. Két fajtája van az *igazságoknak* is: vannak *észigazságok* és vannak *tényigazságok*. Az *észigazságok* szükségszerűek és ellentétük lehetetlen, a *tényigazságok* esetlegesek és ellentétük lehetséges. Ha valamely igazság szükségszerű, akkor alapja megtalálható elemzéssel, felbontván azt egyszerűbb fogalmakra és igazságokra, amíg el nem jutunk az alapigazságokig.

34. Így vezetik vissza a matematikusok az elméleti *tételeket* és a gyakorlati *szabályokat* elemzés segítségével *definíciókra*, *axiómákra* és *posztulátumokra*.

35. Végül vannak egyszerű fogalmak, amelyeket nem lehet definiálni; továbbá vannak axiómák és posztulátumok, egyszóval *alapelvek*, amelyeket nem lehet és nem is kell bizonyítani, és

ezek az *azonosságállítások*, melyeknek az ellentéte nyilvánvaló ellentmondást tartalmaz.

36. Az *elégséges alapnak* azonban megtalálhatónak kell lennie az *esetleges* vagy *tényigazságokban* is, azaz a teremtmények összességében a dolgok egymásutánjában is, amelyeknél az egyes alapokra történő felbontás végtelen felsoroláshoz vezetne, a természeti dolgok kimeríthetetlen változatossága és a testek végtelen oszthatósága miatt. Jelenlegi tevékenységem, az írás hatóokához végtelen sok jelenlegi és múltbeli alak és mozgás tartozik hozzá, célokához pedig lelkem végtelen sok jelenlegi és múltbeli hajlama és diszpozíciója.

37. És mivel mindezek a körülmények megint csak más korábbi vagy még inkább részletezett esetlegességeket rejtenek magukban, melyek mindegyikének a magyarázata ismét hasonló elemzésre szorul, ezért ily módon nem jutunk előbbre: az elégséges vagy végső alapnak kívül kell lennie az esetlegességek láncolatán vagy *sorozatán*, még ha a végtelenségig folytatnók is ezt.

38. Eszerint a dolgok végső oka egy szükségszerű szubsztancia kell hogy legyen, amelyben a változások részletei csakis a legkiválóbb módon vannak meg mint forrásukban, és ezt nevezük *Istennek*.

39. Mivel ez a szubsztancia elégséges alapja az összes egyes dolognak, amelyek minden részletükben összefüggenek egymással, ezért *csak egy Isten van, és ez az Isten elégséges*.

40. Megállapíthatjuk továbbá, hogy ennek a legfőbb, egyetlen, egyetemes és szükségszerű szubsztanciának – mivel rajta kívül nincs semmi, ami tőle független volna, és mivel ő maga lehetőségességének pusztá következménye – nem lehetnek korlátjai, és annyi valóságot kell tartalmaznia, amennyi csak lehetséges.

41. Ebből következik, hogy Isten abszolút tökéletes, mert a *tökéletesség* a szó szoros értelmében nem egyéb, mint a pozitív

realitás nagysága, amelyet úgy kapunk meg, hogy a korlátozott vagy határolt dolgokból elhagyjuk a korlátokat és határokat. Ahol pedig nincsenek korlátok, azaz Istenben, ott a tökéletesség abszolút végtelen.

42. Ebből az is következik, hogy a teremtmények tökéletességeiket Isten befolyásának köszönhetik, tökéletlenségeiket pedig saját természetüknek, mivel korlátok nélkül nem tudnak létezni. Éppen ebben különböznek Istentől.

43. De nemcsak az egzisztenciák forrása van Istenben, hanem a lényegeké is, amennyiben azok reálisak, vagyis Istenben van a forrása annak, ami reális a lehetőségben. Isten értelme ugyanis az örök igazságok birodalma, vagyis azoké az ideáké, amelyektől amazok függenek, és nélküle nem volna semmi realitás a lehetőségekben, így nemcsak létező nem volna, hanem lehetséges létező sem.

44. Ha ugyanis van valami realitás a lényegeken vagy lehetőségekben, vagy pedig az örök igazságokban, akkor ennek a realitásnak valami olyasmiben kell gyökereznie, ami létező és valóságos, következésképpen a szükségszerű lény létezésében, amelyben a lényeg magában foglalja a létezést, illetve amelynek a lehetséges volta elég ahhoz, hogy valóságos legyen.

45. Így tehát egyedül Istennek (vagyis a szükségszerű lénynek) van meg az a kiváltsága, hogy léteznie kell, ha lehetséges. És mivel semmi sem zárhatja ki annak a lehetőségét, ami semmilyen korlátot, tagadást és ezért semmiféle ellentmondást nem foglal magában, ez egymaga elégséges ahhoz, hogy Isten létezését *a priori* megismerjük. Ezt bizonyítottuk már az örök igazságok valóságával is. De bizonyítottuk *a posteriori* is, mivel léteznek esetleges lények, melyeknek végső vagy elégséges alapja csak a szükségszerű lényben lehet, amely önmagában hordja létezésének alapját.

46. Nem szabad azonban azt képzelni, miként némelyek te-

szik, hogy az örök igazságok, mivel Istentől függenek, egyszerűsmind önkényesek és akaratától függőek. Úgy tetszik, ez volt Descartes véleménye, utána pedig Poiret úré. Ez csak az esetleges igazságokra érvényes, amelyeknek az elve az *alkalmasság*, avagy a legjobb választása; a szükségszerű igazságok viszont egyedül Isten értelmétől függenek, és annak belső tárgyai.

47. Így tehát egyedül Isten eredendő egység, vagyis eredendően egyszerű szubsztancia; az ő alkotásai a teremtett vagy származtatott monaszok mind, amelyek – hogy úgy mondjuk – az istenség folytonos kisugárzásai által keletkeznek pillanatról pillanatra, a teremtmény befogadóképességétől korlátozottan, amelynek lényegéhez tartozik, hogy korlátozott legyen.

48. Istenben van *hatalom*, mindennek a forrása; azután van *tudás*, amely tartalmazza az ideák részleteit, és végül *akarat*, amely a változásokat és alkotásokat hozza létre, a legjobb elve szerint. És ezek a tulajdonságok felelnek meg annak, ami a teremtett monaszokban a szubjektum vagy az alap, tudniillik a percepció képessége és a törekvés képessége. Istenben ezek az attribútumok abszolúte végtelenek vagy tökéletesek, ám a teremtett monaszokban vagy *entelekheiákban* (vagy *perfectiabiákban*, ahogyan Hermolaus Barbarus fordította ezt a szót) e sajátosságok Isten attribútumainak csak másolatai, tökéletességük mértéke szerint.

49. A teremtményt *cselekvőnek* mondjuk, mégpedig amennyiben tökéletességének mértéke szerint hat kívülre, és mástól *szenvedőnek*, amennyiben tökéletlen. Így tehát *cselekvést* (actio) tulajdonítunk a monasznak, ha világos percepciói vannak, és *szenvedést* (passio), ha zavarosak.

50. Egyik teremtmény tökéletesebb a másiknál, ha megtalálható benne az, aminek a segítségével *a priori* magyarázatot adhatunk a másikban végbemenő történésre, és ebben az értelemben mondjuk, hogy ez gyakorol hatást a másikra.

51. De az egyszerű szubsztanciáknál az egyik monasz csak *eszmei* befolyást gyakorol a másikra, és ez is csak Isten közvetítésével érvényesülhet, amennyiben Isten ideáinak világában minden egyes monasz joggal követeli, hogy Isten, elrendezvén a többieket a dolgok kezdetétől fogva, reá is legyen tekintettel. Egy teremtett monasznak ugyanis nem lehet fizikai befolyása egy másik belsejére, ezért az egyik csak ezen az egyetlen módon függhet a másiktól.

52. És ezáltal jönnek létre a teremtmények között a cselekvések és szenvedések kölcsönviszonyai. Mert amikor Isten összehasonlít két egyszerű szubsztanciát, mindkettőben talál valamilyen okot, amely arra készíti, hogy az egyiket hozzáigazítsa a másikhoz, és ezért ami bizonyos tekintetben aktív, az passzív egy másik szempontból: *aktív* annyiban, amennyiben az, amit világosan megismerünk benne, alkalmas a másikban végbemenő történés megmagyarázására, és passzív annyiban, amennyiben a benne végbemenő történés oka abban található, amit a másikban ismerünk meg világosan.

53. Minthogy pedig Isten gondolatainak világában végtelen sok világegyetem van, melyek közül csak egy létezhet, ezért Isten választásának elégséges alapja kell hogy legyen, amely őt inkább az egyik megalkotására bírta, mint a másikéra.

54. Ez az alap csak az *alkalmasság* lehet, vagyis az, hogy a tökéletességnek mily fokait foglalják magukban ezek a világok, mivel mindegyiknek joga van igényt tartani a létezésre a tökéletesség benne rejlő mértéke szerint.

55. És ez az oka annak, hogy a legjobb létezik, amit Isten bölcsessége folytán egyáltalán elgondol, jósága folytán választ és hatalma folytán létrehoz.

56. Mivel a teremtett dolgok között olyan *kapcsolat* van, hogy az összes igazodik mindegyikhez és mindegyik igazodik az összeshez, ezért valamennyi egyszerű szubsztanciának oly vo-

natkozásai vannak, amelyek kifejezik az összes többit, és ezért mindegyik egyszerű szubsztancia örökös eleven tükre a világegyetemnek.

57. És ahogy egy és ugyanaz a város más és más látványt nyújt, ha más és más irányból szemléljük, és a *nézőpont változásával* mintegy megsokszorozódik, ugyanígy az egyszerű szubsztanciák végtelen sokasága következtében megannyi különböző világegyetem van, amelyek azonban csak ugyanannak az egynek távlati képei, az egyes monaszok különböző *nézőpontjaiból* szemlélve.

58. Ezen a módon lehet elérni a lehető legnagyobb változottságot és egyszersmind a lehető legnagyobb rendet, vagyis a lehető legnagyobb tökéletességet.

59. Isten nagyságát is csak ez a feltevés emeli ki kellőképpen (mely feltevésről merem állítani, hogy bizonyítva van). Elismer-te ezt Bayle úr is, amikor szótárában (a Rorarius-szócikkben) ellenvetéseket tett, megkísérelvén elhíttetni, hogy túl sokat tulajdonítok Istennek, többet, mint lehetséges. De semmiképpen sem tudta megokolni, hogy miért volna lehetetlen ez az egyetemes összhang, melynek következtében minden egyes szubsztancia pontosan kifejezi az összes többit azokon a vonatkozásokon keresztül, amelyek azokhoz fűzik.

60. Kiderül egyébként az elmondottakból, hogy melyek azok az *a priori* okok, amelyek következtében a dolgok nem folyhatnak másképp: Isten ugyanis, amikor elrendezte az egészet, tekintettel volt minden egyes részre, kivált pedig minden egyes monaszra, és mivel a monasz természetéhez tartozik a megjelenítés, semmi sem korlátozhatja arra, hogy a dolgoknak csak egy részét jelenítse meg; igaz ugyan, hogy ez a megjelenítés az egész világegyetem összes részletére vonatkozólag csak zavaros lehet, és a dolgoknak csak egy csekély részénél lehet határozott, nevezetesen azoknál, amelyek minden monaszra vonatkozólag vagy

a legközelebb vannak, vagy a legnagyobbak hozzá képest; más-különben minden egyes monasz maga volna az istenség. A monaszok nem a tárgy tekintetében, hanem a tárgyra vonatkozó ismeret módosulásait tekintve korlátozottak. Mindnyájan a végtelenre, az egészre irányulnak, csak zavarosan; (percepcióik) határozottságának fokozatai szerint azonban korlátozottak és különböznek egymástól.

61. Ebben a tekintetben az összetett dolgok az egyszerűeket jelképezik. Minthogy a tér teljesen ki van töltve – aminek következtében az anyag részei mind kapcsolatban vannak egymással –, s minthogy a kitöltött térben a távolság arányában minden mozgásnak van valamilyen hatása a távoli testekre, oly módon, hogy egy test nemcsak azoknak a testeknek a hatását szenved, amelyek vele érintkeznek, és nemcsak azt érzi meg valamilyen módon, ami ezekkel történik, hanem ezek közvetítésével meg-érzi azokat is, amelyek a vele közvetlenül érintkező testekkel érintkeznek: ebből következik, hogy ez a testek közötti közlekedés tetszés szerinti távolságra elhat. Következésképpen minden test megérez mindent, ami a világegyetemben történik, olyan-nyira, hogy aki mindent lát, az bármelyikből kiolvashatná, hogy mi történik mindenütt, sőt még azt is, hogy mi történt és mi fog történni, mivel a jelenlevőben meglátja azt, ami távol van, akár az idő, akár a hely szerint: *σὺμπνοια παντα*¹ – mondta Hippokratész. De minden egyes lélek csak azt olvashatja ki magából, amit határozottan jelenít meg; nem tudja egyszerre kibontani valamennyi redőjét, mert számuk végtelen.

62. Tehát minden egyes teremtet monasz megjeleníti ugyan az egész világegyetemet, de határozottabban jeleníti meg azt a testet, amely különleges módon hozzátartozik és amelynek ő az entelekheijája: és ahogyan ez a test az egész világegyetemet megjeleníti ama kapcsolat által, amely a teljesen kitöltött térben az anyag valamennyi részét összeköti, ugyanúgy a lélek is meg-

jeleníti az egész világegyetemet, amikor ezt a különleges módon hozzá tartozó testet megjeleníti.

63. A test, amely egy monaszhoz tartozik (mely monasz a test entelekheiája vagy lelke), az entelekheiával együtt *élőlényt*, a lélekkel együtt *állatot* alkot. Az élőlénynek vagy az állatnak a teste mindig szerves: minthogy minden egyes monasz a világegyetem tükörképe a maga módján, s minthogy a világegyetem tökéletes rend szerint van szabályozva, ezért rendnek kell lennie a megjelenítőben, vagyis a lélek percepcióiban és így a testben is, amely szerint a világegyetem a percepciókban megjelenik.

64. Így tehát minden egyes élőlény szerves teste egyfajta isteni gépezet vagy természetes automata, amely mérhetetlenül felülmúl minden mesterséges automatát. Mert az olyan gép, amely emberi mesterség műve, nem gép minden egyes részében is; például egy sárgarézből készült kerék fogának vannak oly részei és darabjai, amelyekben nincs már semmi, ami mesterséges és ami a kerék rendeltetésére utalva jelzi a gépet. A természet gépei viszont, vagyis az élő testek, még legkisebb részeiben is, egészen a végtelenig, mindig gépek. Ez a különbség a természet és a mesterség között, vagyis az isteni és az emberi művészet között.

65. A természet alkotója azért hozhatta létre ezt az isteni és végtelenül csodálatos művet, mert az anyag minden egyes része nemcsak osztható a végtelenségig, amint azt már a régiak is felismerték, hanem valóban fel is van osztva vég nélkül, minden egyes rész további részekre, melyek mindegyikének külön mozgása van: másképp lehetetlen volna, hogy az anyag minden egyes része kifejezhesse az egész világegyetemet.

66. Látható ebből, hogy a teremtmények, élőlények, állatok, entelekheiák, lelkek egész világa rejlik még az anyag legkisebb részeiben is.

67. Az anyag minden egyes részét tekinthetjük dús növényzetű kertnek és halakkal teli tónak. De a növény mindegyik ága, az állat mindegyik tagja, nedveinek mindegyik cseppje ismét ilyen kert és ilyen tó.

68. S jóllehet a kert növényei közti föld és levegő nem növény, valamint a tó halai közti víz nem hal, mindazonáltal bennük is van növény is, hal is, de többnyire oly parányiak, hogy mi már nem észlelhetjük őket.

69. Semmi sincs tehát a világegyetemben, ami műveletlen, terméketlen, halott volna; nincs káosz, nincs zűrzavar, csak látszólag: körülbelül úgy, ahogyan a zűrzavar látszatát keltené egy távolról szemlélt tó, amelyben látnánk ugyan a tó halainak zavaros mozgását és nyüzsgését, de anélkül, hogy magukat a halakat ki tudnánk venni.

70. Ebből látható, hogy minden élő testnek van egy uralkodó entelekheiája, amely az állat lelke; de ennek az élő testnek a tagjai maguk is tele vannak más élőlényekkel, növényekkel, állatokkal, melyek közül mindegyiknek megvan a maga entelekheiája, vagyis uralkodó lelke.

71. Nem szabad azonban azt képzelni – miként némelyek teszik, akik félreértették gondolataimat –, hogy mindegyik lélekhez az anyag egy bizonyos tömege vagy darabja tartozik, amely a sajátja, és egyszer s mindenkorra ki van jelölve neki, és hogy mindegyik lélek tulajdonában vannak más, alacsonyabb rendű élőlények, mindörökre az ő szolgálatára rendelve. A testek ugyanis, mint a folyók, örökös áramlásban vannak: folytonosan kerülnek beléjük részek, és folytonosan ki is lépnek belőlük.

72. A lélek tehát csak lassanként és fokozatosan változtatja testét, úgy, hogy soha sincs egyszerre megfosztva valamennyi szervétől, s bár átalakulás gyakran fordul elő az állatoknál, lélekvándorlás soha: nincsenek továbbá a testtől egészen *elkü-*

A Coospace rendszer a hozzáférést Önöknek mint az ELTE BTK-n az XFI-101-es kurzusra beiratkozott hallgatóknak biztosítja, az 1999. évi LXXVI. Tv. (A szerzői jogról) 35. § (5) bekezdés rendelkezései alapján *a priori* levont és tapasztalatból merített következtetések tökéletes összhangban vannak elveimmel, amelyeket fönt *a priori* leveztettem.

73. Ugyanezen oknál fogva nincs sem a szó szoros értelmében vett tökéletes keletkezés, sem tökéletes pusztulás, ami abban állna, hogy a lélek különválik a testtől. Amit mi keletkezésnek nevezünk, az valójában kifejlődés és növekedés; amit pedig *halálnak*, az visszafejlődés és fogyatkozás.

74. A filozófusoknak sok fejtörést okozott a formák, entelekheiák vagy lelkek eredete: napjainkban azonban a növények, a rovarok és az állatok egzakt tanulmányozásával megállapították, hogy a szerves testek a természetben sohasem valamilyen káoszból vagy rothadásból keletkeznek, hanem mindig magvakból, amelyeknek kétségkívül jellemzője bizonyos *preformáció*, ebből pedig arra a következtetésre jutottak, hogy nemcsak a szerves test volt már meg a magban a fogamzás előtt, hanem ebben a testben lélek is volt, egyszóval benne volt maga az állat, és hogy a fogamzás által ez az állat csak képessé vált arra a nagy átalakulásra, hogy átváltozzék egy másfajta állattá. Ehhez hasonlót nemcsak a keletkezésnél tapasztalhatunk, hanem akkor is, amikor a kukacokból legyek lesznek és a hernyókból lepkék.

75. *Magállatoknak* nevezhetjük azokat az *állatokat*, amelyek a fogamzás által a nagyobb állatok létfokára emelkednek; közülük viszont azok, amelyek megmaradnak fajukban, csak születnek, szaporodnak és elpusztulnak, éppúgy, mint a nagy állatok, és csak kevés számú kiválasztott jut el egy magasabb szintre.

76. Ez azonban az igazságnak csak fele volna: arra a következtetésre jutottam tehát, hogy ha az állat élete természetes úton soha nem kezdődik el, akkor természetes úton nem is fejlődik be; tehát ahogyan nincs keletkezés, úgy nincs teljes pusztulás és halál sem a szó szoros értelmében. És ezek az *a poste-*

77. Azt mondhatjuk tehát: ahogyan elpusztíthatatlan a lélek (az elpusztíthatatlan világegyetem tükre), ugyanúgy elpusztíthatatlan maga az állat is, habár gépezete részlegesen gyakran tönkremegy, s szerves burkát ledobva újat ölt helyette.

78. Ezek az elvek lehetővé tették számomra, hogy természetes módon megmagyarázzam a lélek és a szerves test egyesülését, vagy inkább összhangját. A lélek is, a test is a saját törvényeit követi, de mégis találkoznak az összes szubsztancia *előre megállapított harmóniájának* következtében, mivel valamennyien egyazon világegyetem megjelenítései.

79. A lelkek a célok törvényei szerint cselekszenek, törekvések, célok és eszközök által. A testek a hatóokok vagy a mozgás törvényei szerint működnek. S a két világ, a hatóokok világa és a célok világa, összhangban van egymással.

80. Descartes felismerte, hogy a lelkek nem közölhetnek semmiféle erőt a testekkel, mivel az anyagban az erő mennyisége mindig állandó. Azt hitte viszont, hogy a lélek meg tudja változtatni a testek irányát. De csak azért gondolta ezt, mert az ő korában még nem ismerték azt a természeti törvényt, amely szerint az irányok összessége is ugyanaz marad az anyagban. Ha ezt felismerte volna, eljutott volna az én rendszeremhez, az *előre megállapított harmóniához*.

81. E rendszer értelmében a testek úgy működnek, mintha (főltéve a lehetlent) lelkek nem volnának, a lelkek pedig úgy működnek, mintha testek nem volnának, és a lelkek is, a testek is úgy működnek, mintha befolyásolnák egymást.

82. Ami a szellemeket illeti, vagyis az eszes lelkeket, habár úgy találom, hogy alapjában véve ugyanaz érvényes minden élőlényre és állatra, amit az imént mondtunk (nevezetesen,

hogy az állat és a lélek a világgal együtt kezdődik, és csak a világgal együtt szűnik meg), az eszes állatoknak mégis megvan az a sajátos tulajdonságuk, hogy kicsiny magállataiknak – amíg csupán magállatok – csak közönséges, vagyis érző lelkük van, de mihelyt a tényleges fogamzás által kiválasztottak emberi természetre tesznek szert, érző lelkeik is felemelkednek az ész létfokára és elnyerik a szellemek kiváltságát.

83. A közönséges lelkek és a szellemek többi különbségéről szólva – melyeknek egy részéről már beszéltem – meg kell említeni azt, hogy míg a lelkek általában a teremtmények összességének eleven tükrei vagy képei, addig a szellemek magának az istenségnek, vagyis a természet alkotójának is képmásai, melyek képesek arra, hogy megismerjék a világegyetem rendszerét, és valamit utánozzanak belőle alkotóművészetük mintáival, mint-hogy minden szellem olyan, mint egy kis istenség a maga birodalmában.

84. Ezért tudnak a szellemek valamilyen közösségre lépni Istennel, és Isten nemcsak olyan viszonyban van velük, mint a feltaláló a gépével (ami Istennek a többi teremtményhez való viszonyára jellemző), hanem olyan a viszonyuk, mint az uralkodó és alattvalói, sőt mint az atya és gyermekei között.

85. Ebből könnyen levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szellemek összessége Isten országát kell hogy alkossa, azaz a lehető legtökéletesebb államot, amelyben a legtökéletesebb uralkodó uralkodik.

86. Isten országa, ez a valódi világmonarchia, erkölcsi világot alkot a természeti világban, Isten művei között ez a legmagasabb rendű és a legistenibb, és ebben nyilvánul meg igazán Isten dicsősége, hiszen nem léteznék Isten dicsősége, ha a szellemek nem ismernék és nem csodálnák a nagyságát és jóságát, s csak ehhez az isteni országhoz viszonyítva tulajdoníthatunk ne-

ki szoros értelemben jóságot, miközben bölcsessége és hatalma mindenütt megmutatkozik.

87. Ahogy tökéletes összhangot állapítottunk meg az imént két természeti világ között, a hatóokok világa és a célok világa között, most ugyanúgy újabb harmóniát kell észrevennünk a természet fizikai világa és a kegyelem erkölcsi világa között, vagyis Isten mint a világegyetem gépezetének építészé és Isten mint a szellemek isteni országának uralkodója között.

88. Ennek a harmóniának a következménye, hogy a dolgok a természetes úton vezetnek el a kegyelemhez, és hogy – például – ez a földgolyó természetes úton éppen abban a pillanatban pusztul el és nyeri vissza épségét, amikor a szellemek kormányzása megkívánja, némelyek büntetésére s mások jutalmazására.

89. Hozzátehetjük még, hogy Isten mint építőmester mindenben eleget tesz az Isten mint törvényhozó kívánságainak, és így a bűnök mindig maguk után vonják büntetésüket a természet rendje szerint, mégpedig maguknak a dolgoknak a mechanikai összefüggése következtében, a jó cselekedetek pedig ugyanígy, a testeket összekapcsoló mechanikai úton nyerik el jutalmukat, habár nem lehet és nem is szükséges, hogy ez mindig rögtön meg is történjék.

90. Végül is, e tökéletes kormányzás alatt nincs jó cselekedet jutalom, sem rossz cselekedet büntetés nélkül, és minden javukra válik a jóknak, vagyis azoknak, akik nem elégedetlenek ebben a nagy államban, akik – miután megtették a kötelességüket – a gondviselésre bízzák magukat, s akik úgy szeretik és úgy utánozzák Istent, minden jónak az alkotóját, ahogyan kell, és az ő tökéletességének szemlélésében találják gyönyörűségüket, az igazi *tiszta szeretet* természetével összhangban, mely abban áll, hogy annak boldogságában gyönyörködünk, akit szeretünk. Ez készíti a bölcs és erényes embereket arra, hogy mindig azon fáradozzanak, ami Isten feltételezhető vagy előző-

leg kinyilvánított akaratával összhangban van, és egyszersmind megelégedjenek azzal, ami Isten titokzatos, következetes és megváltoztathatatlan akarata szerint történik, mivel elismerik, hogy ha eléggé fel tudnánk fogni a világegyetem rendjét, akkor azt találnánk, hogy az felülmúlja még a legbölcsebbek vágyait is, és hogy lehetetlenség jobbra tenni annál, amilyen, mégpedig nemcsak az egészre nézve általában, hanem sajátosan ránk nézve is, feltéve, hogy úgy szeretjük a mindenség alkotóját, ahogyan kell: nem csupán mint építőmestert és létünk hatókát, hanem mint urunkat és azt a célokat, amely egész akaratunk végcélja kell hogy legyen, mivel csak ő adhatja meg boldogságunkat.